

BARTOLOMEO LITTERINI U SPLITU

Radoslav Tomić

UDK:75Litterini, B.
Izvorni znanstveni rad
Radoslav Tomić
Institut za povijest umjetnosti Zagreb

Brojnim slikama koje su za naručitelje iz Dalmacije, od otoka Ugljana do Cavtata, izradili Bartolomeo Litterini (Venecija, 1669. – 1748.) i njegova radionica, pridodaje se i manja slika Bogorodice sačuvana u dominikanskom samostanu u Splitu. Utvrđuje se da je riječ o gotovo identičnom prikazu Bogorodice koji se čuva u dominikanskom samostanu sv. Križa na otoku Čiovu kraj Trogira te se, na tom tragu, pretpostavlja da je riječ o istovremenoj narudžbi dviju susjednih redovničkih zajednica. Time se dopunja katalog njegovih djela u Splitu jer je od prije poznata slika Bogorodice Milosne u samostanu dominikanki sv. Martina. Istovremeno se, u kratkim crtama, skicira Litterinijev umjetnički profil te naglašava značenje njegovih brojnih djela u Dalmaciji tijekom prve polovice 18. stoljeća. Kako je u pravilu riječ o djelima kršćanske tematike naslućuje se utjecaj njegova dopadljivog i konvencijama određenog slikarstva na naručitelje i vjernike izvan umjetničkog središta.

Malo je umjetnika koji su kod naručitelja na dalmatinskoj obali od Zadra do Cavtata bili toliko popularni i traženi kao što je to bio slikar Bartolomeo Litterini (Venecija, 1669. – 1748.). Iako je njegov dalmatinski, i ukupni hrvatski, opus prepoznat tek posljednjih dvadeset godina,¹ pokazalo se da je, nakon početnih atribucija i naknadnih dopuna, vlastoručno ili u suradnji s radionicom izveo pedesetak slika ne samo u Dalmaciji nego i u Rijeci, Poreču te u Zagrebu.² U pravilu

¹ Prvi tekst o Litteriniju objavio sam 1998. godine. Usp. R. Tomić, »Bortolo Litterini u Dalmaciji«, *Kolo* 1, Zagreb 1998., 5-10.

² R. Tomić, »Slikarstvo neposredne religioznosti«, *Slobodna Dalmacija*, Forum, Split, 14. srpnja 2001., 3; Isti, *Splitska slikarska baština*, Zagreb 2002., 152-153, 156; Isti, »Djela

Bartolomeo Litterini (radionica), Bogorodica, Split, dominikanski samostan sv. Katarine

Bartolomea Litterinija u Dalmaciji«, *Peristil* 47, Zagreb 2004., 43-66; Isti, »Slikar Bartolomeo Litterini u Dubrovniku – novi podaci«, *Dubrovnik* 3, Dubrovnik 2006., 218-223; Isti, »Bartolomeo Litterini, Midin sud«, u: *Sveto i profano* (ur. Radoslav Tomić), Zagreb 2015., 230-231; Isti, »Contributo per la bottega di Bartolomeo Litterini«, *Rivista di Storia dell'Arte fondata nel 1975*, (=AFAT -34), Trieste 2015., 81-84.

Da je pala »Smrt sv. Josipa« u dubrovačkoj isusovačkoj crkvi Litterinijevo djelo, bilo je poznato, na temelju arhivskih podataka, o. Miroslavu Vaninu 1937. godine. Usp. »Ljetopis Dubrovačkog kolegija 1559 – 1764« (izdao Miroslav Vanino), *Vrela i prinosi* 7, Sarajevo 1937., 54. Oltarnu palu u župnoj crkvi sv. Mihovila u Dolu na otoku Hvaru kao djelo Bartolomea Litterinija (a ne fantomskoga Leporinija, kako se do tada pisalo) utvrdio je Joško Kovačić. Usp. J. Kovačić, »Župa Dol na Hvaru«, *Služba Božja* 37, Makarska 1997., 126-127. Prethodno o slici: D. Berić – N. Duboković – M. Nikolanci, *Popis spomenika otoka Hvara*, Split 1958., 99.

O slikama njegove radionice u Istri usp. V. Bralić, »Bartolomeo Litterini (Venecija, 1669. – 1748.), radionica ili sljedbenik, Sv. Vinko Fererski; Sv. Hijacint Poljski«, u: *Dominikanci u Hrvatskoj* (urednik Igor Fisković), Zagreb 2011., 367-369. Za sliku u Zagrebu usp. E. Lucchese, »Nuovi esempi di decorazione profana pittorica del Settecento veneziano«, *AFAT* 32, Trieste 2013., 73-76.

Bartolomeo Litterini (radionica), Bogorodica, Trogir (Čiovo),
dominikanski samostan sv. Križa

riječ je o djelima kršćanske tematike i čuvaju se u crkvama i samostanima, dok je tek na jednoj slici, koju su krajem 19. stoljeća kupili članovi magnatske plemićke obitelji Vranczany-Dobrinović obrađena tema iz grčke mitologije. Kupnja slike takva sadržaja i njezino izlaganje na reprezentativnom stubištu palače Ljudevita baruna Vranczanyja u Donjem gradu može se objasniti željom vlasnika, koji su se, ne tako davno, iz Dalmacije doselili u Zagreb, da se predstave ne samo svojim materijalnim bogatstvom nego i obrazovanošću pojedinih članova koji su upućeni u klasičnu starinu i umjetnost promičući njezine etičke i estetske vrijednosti.³

³ Đ. Petravić-Klaić, »Unutrašnje uređenje palače Vranczany-Dobrinović u Zagrebu«, *Perialistil* 40, Zagreb 1997., 117-129; 1977., 117-130; E. Lucchese, *op. cit.* (2), 73-76; R. Tomić, »Bartolomeo Litterini, Midin sud«, u: *Sveto i profano* (ur. Radoslav Tomić), Zagreb 2015., 230-231; Isti, »Umjetnine starijih povijesnih razdoblja u posjedu obitelji Vranczany-Dobrinović«, u: *Veličanstveni Vranczanyjevi* (urednica Marina Bagarić), Zagreb 2016., 150-152.

Na nekim djelima uočeni su potpis i godine nastanka koji dodatno potvrđuju slikarovo autorstvo. Potpisane su i datirane sljedeće Litterinijeve oltarne slike:

1. Uznesenje Blažene Djevice Marije sa sv. Ivanom Krstiteljem, sv. Mihovilom i sv. Eufemijom, Sutomišćica na otoku Ugljanu, župna crkva sv. Eufemije, glavni oltar. Natpis glasi: B. Litterini 1711.⁴

2. Navještenje sa sv. Mihovilom, sv. Jurjem, sv. Ivanom Krstiteljem, sv. Jerolimom (?) i nepoznatim svecem, Dol na otoku Hvaru, župna crkva sv. Mihovila. Natpis glasi: Litterini pinse 1712 (ili Litterini pinse 1722).⁵

3. Sv. Ante Padovanski, sv. Klara i sv. Nikola, Stari Grad na Hvaru, župna crkva sv. Stjepana, slika u južnoj svetišnoj kapeli. Natpis glasi: Bartolomei Litterini opus MDCCXXI.⁶

4. Bogorodica od Presvetoga Ružarija sa sv. Jurjem, sv. Josipom i sv. Antom Padovanskim, Brsečine kraj Dubrovnika, župna crkva sv. Jurja, glavni oltar. Natpis: 1729 BL (inicijali slikarova imena upisana su u ligaturi).⁷

5. Prikazanje Marije u hramu, Dubrovnik, crkva sv. Ignacija. Oltar Marijina prikazanja. Natpis (radi oštećenja djelomično nečitak): Bartolomeo Litterini opvs MDCCXXX.⁸

Kako je već uočeno, najveći broj Litterinijevih slika čuva se u Dubrovniku i u povijesnom prostoru Dubrovačke Republike (Cavtat, Brsečine, Ston),⁹ na

⁴ R. Tomić, »Djela Bartolomea Litterinija u Dalmaciji«, *Peristil* 47, Zagreb 2004., 43; Isti, »Slikarstvo Zadarske nadbiskupije od kraja XV. do XX. stoljeća«, u: E. Hilje – R. Tomić; *Umjetnička baština zadarske nadbiskupije. Slikarstvo*, Zadar 2006., 299-230.

⁵ Prema navodima u knjizi: D. Berić – N. Duboković – M. Nikolanci, *op.cit.* (2), 99. Autentičnost natpisa nije moguće provjeriti jer velik dio slike zaklanja monumentalno mramorno svetohranište. Napis se navodi prema čitanju iz 1958. godine.

⁶ Potpis je postao vidljiv nakon restauracije. Zahvaljujem Slavku Alaču koji me upozorio na pronađeni slikarov potpis.

⁷ R. Tomić, »Slikar Bartolomeo Litterini u Dubrovniku – novi podaci«, *Dubrovnik* 3, Dubrovnik 2006., 218-223, 219, natpis na fotografiji broj 2.

⁸ Natpis je tijekom restauracije utvrdio Denis Vokić kojemu zahvaljujem na podacima i ustupljenim fotografijama. Slika se nalazi na mramornom oltaru u prvoj sjevernoj kapeli crkve sv. Ignacija na kojemu su kipovi Giovannija Marije Morlaitera. Oltar i sliku naručio je Frano Rogačić (Franciscus Rogaccius) čija se grobnica s natpisom iz 1733. godine nalazi u kapeli ispred žrtvenika. Usp. R. Tomić, »Giovanni Maria Morlaiter«, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 41, Zagreb 2017., 137, bilješka 5. Isti je Rogačić naručio oltar i sliku sv. Augustina u nasuprotnoj južnoj kapeli. Na oltarima su, ispod Morlaiterovih kipova, njegovi grbovi isklesani u mramoru. Usp. i M. Vanino, *Isusovci i hrvatski narod*, Zagreb 1987., 81-82. U knjizi *Jadran. Vodič i atlas*, Zagreb 1975. (prvo izdanje 1965.) stručnjaci Leksikografskog zavoda navode da je autor slike Navještenje u crkvi Domino u Dubrovniku B. Linterino. Riječ je upravo o Bartolomeu Litteriniju. Možda se i na toj slici nalazi slikarov potpis koji je pročitao u drugačijoj varijanti. Usp. *Jadran. Vodič i atlas*, Zagreb 1975., 15. Moguće da se i na nekim drugim slikama nalaze potpis i godina, ali su nečitki zbog njihova zapuštenoga stanja.

⁹ Dvije kopije Litterinijeve monumentalne stropne slike »Uznesenje Blažene Djevice Marije« iz crkve Karmen na Koločepu (Donje Čelo, župna crkva Uznesenja Blažene Djevice Marije) i na Mljetu (benediktinska crkva sv. Marije) nastale su u slikarovoj radionici. Radi oštećenja teško je o slici »Irena njeguje sv. Sebastijana« u Cavtatu (Crkvena zbirka) izreći vjerodostojno mišljenje, iako se možda može naslutiti bliskost s Litterinijem i njegovom radionicom.

Bartolomeo Litterini (radionica), Bogorodica Milosna (Bogorodica nagnute glave), Split, samostan dominikanki sv. Martina

otocima Braču i Hvaru, u Splitu, Trogiru i na otoku Ugljanu. U pravilu riječ je o oltarnim palama i slikama kršćanske tematike koje su izložene na zidovima crkava i samostana.

Tim brojnim slikama može se pridodati do sada neuočen prikaz Bogorodice u dominikanskom samostanu u Splitu. Riječ je nedvojbeno o konvencionalnom djelu koje, rutinirano i bez velikih ambicija, vješto i dopadljivo, ponavlja vlastita rješenja s drugih monumentalnijih djela koja su rasuta u crkvama od Mletačke Lombardije do Dubrovačke Republike. Za našu sliku posebno je vrijedno upozoriti da se gotovo identičan rad čuva u obližnjem Trogiru, točnije u dominikanskom samostanu sv. Križa na Čiovu.¹⁰ Splitska Bogorodica, nešto većega formata, naslikana je s više truda, ali prema jedinstvenom i zajedničkom predlošku. Usudio bih se reći da je slika na Čiovu gotovo u cjelini nastala u radionici dok će na splitskom djelu – kada se uklone naknadne intervencije, preslici i retuši – biti moguće prepoznati i udio samoga majstora, jer su nagib glave, modelacija lica i ruku koje prijanjaju na draperiju prirodniji i složenije zamišljeni i nisu u tolikoj mjeri opterećeni bezličnom i do krajnosti pojednostavljenoj stilizaciji. Svakako je zanimljivo da se dvije »sestrinske« slike naručuju kod istoga umjetnika za dva dominikanska samostana u neposrednoj blizini. Tako ujednačen izbor i ukus govori

¹⁰ R. Tomić, »Contributo per la bottega di Bartolomeo Litterini«, *AFAT* 34, Trieste 2015., 81-84. U talijanskoj literaturi o slikaru postoje relativno brojni prilozi, ali njegov opus još nije monografski obrađen.

možda i o istovremenoj narudžbi lišenoj svake ambicije. Tim splitsko-trogirskim Gospama treba pridodati već objavljenu sliku Bogorodice Milosne (Bogorodica nagnute glave) u samostanu dominikanki sv. Martina koja je, kako je već uočeno, umanjena varijanta djela »Bogorodica s golubicom Duha Svetoga« u Museo Civico u Padovi.¹¹

Kada se iz današnje perspektive pogled usmjeri prema Litterinijevim brojnim djelima nije pogrešno reći da su u prvom planu prikazi Bogorodice u različitim ikonografskim obrascima, ali uvijek na isti ili sličan način oblikovana lica koje je trebalo biti »ljupko i nježno«, ispunjeno milinom, blagošću i uzvišenom empatijom. Neprestano ponavljanje istoga urodilo je svojevrsnom monotonijom i zamorom, cifranjem i anegdotalnim dodacima koji u pretjeranoj stilizaciji mogu postati unaprijed prepoznatljivi pa i dosadni. Nije stoga netočno reći da je riječ o »madoneru« usred mletačkoga *settecenta*, slikaru koji je upravo portretima Bogorodice stekao velik broj poklonika i naručitelja i u metropoli na lagunama i u rubnim područjima mletačkoga imperija. Ipak, kritički osvrt treba ublažiti: kada Litterini radi za utjecajne naručitelje, onda je njegov rukopis složen na brojnim nijansama i detaljima koji otkrivaju talent, pa i na posebnostima što ga izdvajaju iz mnoštva umjetnika koji su djelovali u Veneciji tijekom prve polovice *settecenta*.

Iako je vjerojatno isključena svaka mogućnost njegova boravka na dalmatinskoj obali, ostaje činjenica da su njegove »nabožne« slike sentimentalnoga i bigotskog karaktera odredile u velikoj mjeri vizualnu kulturu ovdašnjih naručitelja i vjernika. Oni su, bez zamjetnije likovne kulture, upravo pred njegovim slikama mogli identificirati svetačke likove i kultove koji su se umnažali u nakani da se kroz »prisne i dopadljive« vjerske slike, uspori i zaustavi prodor laičkoga i »modernog« svjetonazora koji se tijekom 18. stoljeća pojavio i u Veneciji, otvorivši vrata racionalizmu i prosvjetiteljskim idejama.

¹¹ R. Tomić 2002., *op. cit.* (2), 152-153; Isti 2004., *op. cit.* (2), 43, 45. Za sliku u Padovi usp. E. Maria Dal Pozzolo, Bartolomeo Litterini, *Madonna con la colomba dello Spirito santo*, u: *Da Padovanino a Tiepolo. Dipinti dei Muesi Civici di Padova del Seicento e Settecento*, Milano 1997., 232-234, f. 180.

BARTOLOMEO LITTERINI A SPALATO

Radoslav Tomić

Ai numerosi dipinti che Bartolomeo Litterini (Venezia, 1669 – 1748) e la sua bottega eseguirono per i committenti della Dalmazia, dall'isola di Ugljan a Cavtat, si aggiunge un dipinto rappresentante la Madonna e conservato nel convento domenicano di S. Caterina a Spalato. Si dimostra trattarsi dell'identica rappresentazione della Madonna che si conserva nel convento domenicano di Santa Croce sull'isola di Čiovo (Bua) vicino a Traù e si presuppone, su questa traccia, che si tratti di una commissione dei due conventi vicini avvenuta contemporaneamente. Si completa con ciò il catalogo delle sue opere a Spalato essendo già noto il suo dipinto della Madonna della Misericordia nel convento delle domenicane di San Martino. Nello stesso tempo si schizza in breve il profilo artistico di Litterini e si sottolinea l'importanza delle sue numerose opere nella Dalmazia della prima metà del XVIII secolo. Trattandosi di opere di tematica cristiana si intuisce l'influenza della sua pittura piacevole e convenzionale sui committenti al di fuori dei centri artistici maggiori.